

RAJSLI Ilona

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
rajsli@stcable.net

TÖRTÉNETET HORDOZÓ SZÓLÁSOK A VAJDASÁGI MAGYAR FRAZÉMAKORPUSZBAN

Corpus of Hungarian Phrasemes in Vojvodina
and Their Explanatory Stories

Izreke zasnovane na pričama u vojvođanskom mađarskom
korpusu frazema

A Penavin-hagyaték szólásanyagának jelentős része tartalmaz valamilyen – az illető frazémához szorosan kapcsolódó – értelmező magyarázatot, anekdotát vagy mondát, illetve lokális jellegű eseményt, történetet. Ezek a történetek világítják meg a mára többé-kevésbé elhomályosult idiómák jelentését és keletkezéstörténetét, ezért a szólásanyag prezentálásakor a frazémák szerves részét képezik. Amikor ezt a szóláskorpuszt a vajdasági egységes adatbázis anyagába szeretnénk integrálni, megoldásra váró feladatként felmerülnek az eltérő jellegű és terjedelmű történetek, magyarázatok formai kérdései, valamint e történetek feldolgozásának módozatai. A dolgozat e frazémacsoport tipológiai, szerkezeti, nyelvjárási vizsgálatát végzi el; kitér a rövid értelmezéssel ellátott szólásokra, a frazémák használati körülményét is megvilágító típusokra, azokra, amelyekhez egész anekdota, adoma fűződik, valamint a személyneveket, helyneveket tartalmazó frazémákra egyaránt. A vizsgált korpuszban kiemelkedően magas a szóláshasonlatok száma. A vizsgált frazémareteg a vajdasági hely- és művelődéstörténeti kutatások számára is jelentős forrásként szolgálhat.¹
Kulcsszavak: frazémakorpusz, történet, anekdota, szóláshasonlat, Vajdaság

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a *Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában* (Diskursi manjinskih jezika, knjizevnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektuma keretében készült.

Bevezetés

Penavin Olga gazdag nyelvjárási és néprajzi jellegű hagyatékában jelentős mennyiségű frazémaanyag található kézírásos, cédulázott formában. Többségükön fel van tüntetve a gyűjtés helyszíne, adatközlője, esetleg a gyűjtő neve, ritkán más információk is fellelhetők, a többi között az is, hogy egy-egy szólás kitől eredhet, s milyen eredeti jelentéssel rendelkezett. A cédulák nagyobb része csak magát a szólás textusát tartalmazza, minden egyéb adat, információ nélkül, esetenként a gyűjtés helyének a rekonstruálása is nehézségekbe ütközik.

R. Molnár Emma *Idiómák adomákból* című tanulmányában a frazémák sokféle megközelítése között domináns szempontnak tartja az eredet szerinti vizsgálatot. Ehhez szerinte fontos áttekinteni a legkorábbi elérhető gyűjtemények anyagát, Baranyai Decsától a mai napig. Kresznerics, Pálóczi, Baróti Szabó, Dugonics és Erdélyi gyűjteményének sorából az utóbbit emeli ki, s ebben vizsgálja az egyes frazémákhoz kapcsolt magyarázatokat (R. Molnár 1994). A Forgács Tamás előszavával közreadott *Régi magyar szólások és közmondások* című összeállításban² Dugonics gyűjteményéből is találunk olyan szemelvényeket, amelyekben egy-egy frazéma eredete is megjelenik, pl. amikor Dugonics a *Hű! bele Balás lovat ád az Isten* – általa közmondásnak nevezett – frazémát Bél Mátyásnak tulajdonítja, s leírja a megjelenés forrását is. Az elektronikus kiadásban egyébként lapalji jegyzetben olvashatók az egyes frazémákhoz tartozó megjegyzések, ami a korpuszba építésnek egyik lehetőségét jelzi. R. Molnár Emma Erdélyi János *Magyar közmondások könyve* című gyűjteményét vette alapul a vizsgálatához, melyben 9000 számozott frazéma található. Erdélyi gyűjteményében az általa közmondásoknak nevezett frazémák sorszám szerint következnek, s ahol a frazémához egyéb közlendőt is fűz, ott azt más betűtípussal szedve, szócikk formájában teszi hozzá. „Ezek a bejegyzések, betoldások hordozzák azon ismereteket, amelyeket a kérdéses szókapcsolatról a gyűjtő tud hallomásból vagy előző gyűjteményekből” (R. Molnár 1994, 78). R. Molnár Emma ezt a külön szóláscikk formájúvá alakított és értelmezéssel ellátott frazémareteget négy nagy csoportba sorolja: 1. a frazémák rövid értelmezést, jelentésmagyarázatot kapnak; 2. a használati körülmény is meg van adva; 3. anekdota, adoma fűződik a frazémához; 4. a frazémához kapcsolt adoma értelmezést is kap (vö. R. Molnár 1994, 78–80).

A Penavin-hagyatékban található frazémakorpusznak kis hányada rendelkezik magának a frazémának a magyarázatával, értelmezésével, a használati

---

² <http://mek.oszk.hu/09100/09112/html/index.html>

körülmény megvilágításával, illetve a frazéma történetének a leírásával. Ezek az információk különböző jellegűek, terjedelműek; feltehetően a gyűjtés célkitűzését és a gyűjtő alaposságát is tükrözik. Jellemző, hogy legtöbb ilyen anyag Feketics, Kishegyes, Bácsföldvár, Bajmok, elvéve Szabadka, Magyarittabé, Gunaras területéről való. Ebből a korpuszból Vajda S. Zsuzsanna már 1971-ben közölt 69 feketicsi szólást, kiemelve, hogy a közölt frazémák legnagyobb részéhez tréfás történet, anekdota fűződik; ezekben sok esetben valamilyen kellemetlen esemény, pórul járt falubeli emléke maradt meg (Vajda S. 1971, 133). Az alábbiakban azokat a frazémákat vizsgáljuk, amelyek szóláscikké alakultak, s amelyeket valamilyen információval egészített ki a gyűjtő.

A korpusz elemzése

A Penavin-hagyatékban található anyag rendszerezése, feldolgozása nagyban függ magától a gyűjtött korpusz minőségétől, ami a gyűjtés módszerének, alaposságának függvénye. Az tapasztalható, hogy ebben az anyagban a frazémák pusztá közlésétől az adatgazdag és értelmezéssel ellátott céduláig mindenféle átmeneti forma megtalálható. Vannak azonban olyan frazematípusok, amelyeknél elengedhetetlen a szóláshasználat leírása, illetve a lokális jellegű értelmezés megadása. A témánkat képező szólástípus különösképpen megköveteli a magyarázat valamilyen formáját.

Az R. Molnár Emma által említett tipológia itt is érvényesíthető, azzal, hogy átmeneti és egyéb típusok is körvonalazódnak. E frazematípust szerkezeti szempontból is meg lehet közelíteni: pl. van-e a frazéma előtt szólást előidéző – Papp György terminusával élve – szóláshelyzetet teremtő előkontextus;³ ilyen az óbecsei anyagban a kérdés: *Hogy jöttetek?* – majd következik maga a frazéma: *A Gortva szekerén*. Ezt követi a magyarázat: itt egy gazdag becsei birtokosról volt szó, aki soha nem vett fel senkit a kocsijára. Ezeket a helyi, specifikus frazémákat Papp György is különösen értékeseknek tartotta, s megjegyezte: „A szöveggörnyezet felől ráláthatunk a *keletkezőben levő, kisközösségi érvényű* alakulatokra (Papp 2007, 93 – P. GY. kiemelése). Tehát nemcsak a frazémához kapcsolódó magyarázat, történet felépítése, szerkezete kíván elemzést, hanem magának a szólásnak a kontextusa is.

1. Az első típusban rövid értelmezés, magyarázat kapcsolódik a frazémához. Ez lehet egészen rövid, egymondatnyi értelmezés: pl. *Dobálja a Laci a körtét*

³ Papp György szerint a szólások szöveggörnyezetbe építése, ennek vizsgálata legalább annyi figyelmet érdemel, mint maga a frazéma (Papp 2007, 92–93).

a hátához (munka közben ellustul, elfárad)⁴ (Bácsföldvár), illetve valamivel hosszabb: *Földvár mindenkit hazavár.*⁵ (A földvári cigányok valamikor az egész nyarat falujuktól távol töltötték nehéz munkában. Hazatérésükkor valaki így sóhajtott fel: Földvár, mindenkor hazavár!) (Bácsföldvár) Ezt a szólást – eltávolodva az aktuális jelentéstől – ma már szélesebb jelentéskörben is alkalmazzák. Megjegyezhetjük, hogy a bácsföldvári cédulaanyag mellett egy szakdolgozatot is találtunk, amelyben a gyűjtő adatai mellett a gyűjtés körülményei is tisztázottak. Ritka az ilyen körütekintő, alapos gyűjtés a Penavinhagyatékban. A gyűjtő 1979-ben cédulázta a mintegy háromszáz, vegyes tipológiai képet mutató frazémakorpuszt. Mindegyik cédulán van – zárójelbe téve – magyarázat, közöttük számos történet is.

2. A cédulán a használati körülmény is megjelenik, tehát az, hogy milyen szituációban alkalmazható a kérdéses szókapcsolat; ezzel a frazéma pragmatikai jelentéssel gazdagodik. Ebben a csoportban (is) számos helyzetmondattal találkozhatunk. A helyzetmondatok definiálásának nehézségeit, valamint a felmerülő terminológiai kérdéseket most nem részletezve hivatkozunk Forgács Tamásra, aki szerint a helyzetmondatok vagy szituatív klisék közel állnak a közmondásokhoz, mégpedig a referenciális frazeologizmusokhoz. „Voltaképpen ugyanis a közmondások is egy bizonyos kommunikációs helyzetben hangoznak el, ám azokban van egyfajta ítélet-jelleg ($p \rightarrow q$), míg ezekből ez hiányzik” (Forgács 2007, 53). Érdemes még Balázs Géza megközelítését említeni, aki interdiszciplináris keretek közé helyezi ezt a fogalmat, s korpuszvizsgálattal tesz kísérletet a helyzetmondatok osztályozására, valamint pragmatikai vizsgálatára. Említi Kiefer Ferenc megállapítását, mely szerint a helyzetmondattal olyan sztereotíp megnyilatkozás, amely többé-kevésbé automatikusan kapcsolódik egy forgatókönyv alapeseményéhez (vö. Balázs 2009, 9). Ezek a frazémák a vajdasági szóláshasználatban igen gyakoriak; pl.: *Játszának a szamarak (az önfeledten játszó, hancúrozó gyerekekre, ritkábban felnőttekre mondják)*. Ezt a helyzetmondatot több helyszínen is feljegyezték a gyűjtők (Rajslí 2015 b).

Egy úgyszintén bácsföldvári frazéma esetében szükség van egyéb művelődéstörténeti ismeretre is: *Beültették a tisztaszobába (arra a lányra vonatkozik, akít mindentől kíméltek, óvtak s nagyon vigyáztak rá a szülei)* – mégpedig a

---

⁴ A cédulákon az értelmezés, illetve egyéb magyarázat, kapcsolódó történet főleg zárójelben található.

⁵ A cédulák frazémaanyagát kurzívval jelöljük, a példaanyagon belüli kiemelések félkövérrel történnek. A példaanyag eredeti írásmódját (pl. nyelvjárási jelleget) megőriztük, csak a nyilvánvaló betűhibát javítottuk.

tisztaszoba jelentésének a tisztázására, aminek egyrészt szociális vonatkozása van, történetesen az, hogy ilyen helyiség sok szegény családnál nem volt még a XIX. század közepén sem, másrészt a funkcióra utaló jelzés is fontos, miszerint ez vendégszoba lévén ritkán volt használatos.

Más esetben a szólás textusa és a használati körülmény – jelzés nélkül – egymás után következik: *Úgy harangoznak, mint a pap kutyájára. Ezt a szólást akkor szokták használni, amikor valaki meghalt, nagyon harangoznak, de még senki sem tudja, kiért harangoznak* (Bajmok). E két elem sorrendje lehet fordított is: *Ha valamit nem tudtak elolvasni, azt mondták, hogy: Mermák az írója!* Ehhez még magyarázat is kapcsolódik: *(Ez valamilyen rovásírásféle vagy titkosírás. Csak szakavatottak tudták elolvasni.)* (Bajmok)

Ugyanígy három elem található a magyarittabéi példában is: ¹*Megszorult, mint Üveges Maris* ²*(ha nagy baj ér valakit)* ³*kizsebelte mulatozás közben a betyárokat, azok büntetésképpen ló farkához kötötték.*

A következő példában kiszólásszerű helyzetmondathoz fűződik a magyarázat: *Az isten tudja, meg a tehén! (Elszökött a tehén a gazdájától. Az utcán nyargalva a pap reverendája beleakadt, és a tehén a bajmoki pappal folytatta a rohanást. Az emberek gúnyos kérdésére válaszolta a pap: Hogy hova megyek? Azt az isten tudja, meg a tehén.)* (Bajmok)⁶

A használati helyzet értelmezése során előfordul, hogy a gyűjtő a történetbe építi be a frazémát vagy a frazémákat. Pl.: *A mesternél valaki valamit megrendelt, de nem akarja kifizetni a munkát és azt mondja: **A szent Péter majd kifizeti!** A mester a kért munkát nem adja oda és így válaszol: **A megrendelt munkát a Szent Dávid elhegedülte!*** (Bajmok) Itt elképzelhető, hogy a két szólás egymástól függetlenül is használatos lehetett. Ez a paralel szerkezetű frazémakonstrukció igen archaikus (adatközlője 1904-ben született), és egyedi előfordulású a korpuszban.

3. Az adatközlő valamilyen történetet, anekdotát, adomát kapcsol a frazémához. Dolgoztunkban a *történet* szó összefoglaló jellegű; többféle típusú és terjedelmű (olykor dialógust is tartalmazó) szöveget értünk rajta, s a korpuszállományban sokféle realizációt mutat. Az anekdota és az adoma elemei keverednek ezekben a történetekben, s főként egy kisebb régió (egy-egy település, falu) lakói számára ismert személy(ek)hez fűződnek. Itt tehát az anekdota műfaji ismérvei szűkebb lokalitást mutatnak, de a csattanóval végződő, vidám hangvétel igencsak jellemző. A középpontban valamilyen esemény áll, amely személyhez, helyhez kapcsolódik, történeti és mesés elemeket egyaránt tartalmaz.

⁶ Ez a frazéma a 3. csoportba is besorolható, hiszen egy egész történet kapcsolódik a szólástextushoz.

A következő esetben maga a frazématextus is részletező, deskriptív jellegű: *Úgy járt, mint Medencné, amikor messziről nézte a lakodalmat.* (Bogaras) A magyarázatként szolgáló háttértörténet pedig meseszerű, ráérősen aprólékos: *Volt egy öreg házaspár. Hol az egyik volt részeg, hol a másik. A szomszédban lakodalom volt. Elment az öregasszony megnézni. A zenészek tudták, hogy a néni szereti az itókat, hát úgy berúgatták, hogy nem tudott felkelni. Hívták Medenc bácsit, hogy vigye haza az asszonyt. Jött az öreg a talicskával, és kiabált a feleségére: Nem mondtam, hogy csak messziről nézze!*

Előfordul kiszólásszerű frazéma (szójárás) is magyarázattal ellátva: pl. **Sógor, ez a politika!** – amit részletekbe menő, meseszerű történet követ: *(A szegény ember felesége nagyon megbetegedett. Ő felajánlotta az Istennek a tehenét, ha meggyógyítja az asszonyt. [Csak egy tehenük és egy kakasuk volt.] Meggyógyult a feleség. Bánta az ember a könnyelmű ajánlatot, de mit tehetett, félt az Isten haragjától. Gondolt egyet, és elment a vásárra. A tehenért ezer dinárt kért, a kakasért tízezret, de csak együtt árulta őket. Külön-külön nem volt eladó. Arra járt a sógora és megkérdezte, hogy ez meg mi?*

– *Sógor, ez a politika! Eladta az állatokat, és a tehen árát azonnal elvitte a templomba.*) (Bajmok) Ebben a példában maga a szólás textusa semmilyen denotatív jelentéssel nem rendelkezik, s mivel egy ritka és régi frazémáról van szó (adatközlője 1915-ös születésű), a történet csatolása nélkül értelmezhetetlen lenne. Emellett a történet szövegének a struktúrája is elemzést érdemel, hiszen több valóságszáלבól épül fel, az aktuális történet mögötti háttérinformáció(ka)t a gyűjtő (belső) zárójelbe teszi. A történet anekdotikus jellegét a zárórész csatánója emeli ki. A helyi nyelvjárás apró utalása található a *politika* szó hangsúlyra épülő szókezdő nyúlásában, ami a nyelvjárási sajátság mellett magának a szónak a fontosságát is jelzi.

A 3. típusnak alcsoportjai is körvonalazódnak a korpuszban:

a) A személyneveket tartalmazó frazémák nagy számban fordulnak elő. Az anekdoták, adomák fontos műfaji eleme az egyes személyekhez kötés mozzanata, ami a vajdasági anyagban helyi (szűk) körben ismert egyénekre vonatkozik. Pl. *Úgy járt, mint az Illés kutyája.* (Bajmokon az Illés sós ételt adott a kutyájának, de vizet elfelejtett adni. A kutya egész nap nem ivott és elpusztult.) (Bajmok) Itt jegyezzük meg, hogy a már említett – Vajda S. Zsuzsanna által közölt – feketicsi anyagban egy-egy helybeli ismert személyhez egész szólásfüzér kapcsolódik, ilyen pl. a Szilágyi Károly neve körül kialakult szólások sora, amelyekben enyhén vicces, de akár a durva tréfát is tartalmazó történetek találhatóak (l. Vajda S. 1971, 136).

Csúfnév is előfordulhat a frazémában: *Te Kisvastag kicsi ember vagy, de szarnak nagy! (A falu lakosa a Kisvastag. Alacsony, köpcös ember. Valamilyen nagyobb funkciót töltött be a faluban, és igazságtalanul bánt az emberekkel, ezért egy ilyen szólással csúfolták. A Kisvastag sem az igazi neve, hanem csúfnév.)* (Bajmok)

A névadás létrejöhet valakinek a szavajárása után: *Úgy járt, mint Kalkula. (Kalkula kishegyesi üzletember volt. Minden üzlet előtt hosszan gondolkodott. Ha valamilyen üzletet ajánlottak neki, ezt válaszolta: – Nem lehet fiam, majd előbb kikalkuláljuk. Addig számítgatott, hogy teljesen tönkrement.)* (Kishegyes)

A következő frazémában figyelemreméltó a személynév kontaktusjellege: *Sehó se, mint Csúvár. (Csúvár Kishegyes első pálinkafőzője volt. Mindenki jól ismerte. Elég bohókás ember volt, ezért ha megkérdezték tőle, hogy hogy van, mindig ez volt a válasz: – Sehó se fiam, sehó se. Ez a mondása a mai napig fennmaradt.)* (Kishegyes) Ebben a példában egy kiejtés szerint rögzült lexéma (*sehogy* > *sehó*) épült be a szólásba, a frazéma szereplőjének a magyar fonetikus átírású neve viszont a szláv név beépülését jelzi az átvevő nyelvbe.

Más korpuszban, így a bácsföldvárban is találunk olyan lokális jellegű frazémákat, amelyek valakinek a szófordulata alapján alakultak ki: *Ment a Tena eceté. (Tenát, a valamikori kislányt elküldte az anyja ecetéért. A lány, hogy el ne felejtse, mit kell vásárolnia, egész úton hajtogatta: „mén a Tena eceté, mén a Tena eceté...” Amikor odaért a boltba, kért fél kiló sót.)* Megjegyezhetjük, hogy e történet csattanója más gyűjtőterületen, más kontextusban is előfordul, egyféle vándormotívumként működik.

A kishegyesi anyagban számos olyan frazéma van, amely egy-egy helyi lakoshoz fűződik, s mivel a cédulákon nincs részletes magyarázat, értelmezés, ahogyan az említett személyek fokozatosan feledésbe merülnek, így feltehetően maga a frazéma is korlátozott ideig maradhat fenn: pl. *Akkora lába van, mint Krausz Dávidnak. Jelentése:⁷ A rendkívül nagylábú emberre mondják. Értelmezés: Krausz Dávidnak kb. 50-es számú lába volt. Általában papucsban járt.* Egy másik esetben a háttértörténet nélkül értelmezhetetlen a frazéma jelentése: *Olyan az idő, mint amikor a Csipai dinnyét lopott.* = 'rossz idő van'. (Kishegyes)

A személynévet tartalmazó frazémáknak művelődéstörténeti kötődéseik is lehetnek: *Édesre válik, mint Bencsikné máléja. (A háború után kevés cukor volt. A máléba a lehető legkevesebbet tették. Bencsikné azt gondolta, ő nem tesz bele semmit. Kérdezték tőle: Milyen lesz ez Bencsikné?)*

⁷ Itt a cédulán maga a gyűjtő tagolta így az anyagot.

Édesre válik, ez édesre válik – mondta Bencsikné.) (Kishegyes)

A vajdasági tájakon a tájszó értékű *málé* főnév a helyi konyha szakszava is egyben. Az említett frazéma a művelődéstörténeti vonatkozások mellett meghatározta azt a szociális közeget is, ahol ez az ételfajta előfordulhatott, másrészt a történelmi korra is rámutatott, a II. világháború utáni gazdasági nehézségekre.⁸

A névhasználat révén ide is besorolható a párbeszédese formájú, helyzetmondatokot tartalmazó bácsföldvári frazémazsánerkezet:

Túrót is, Disa!

Szalonna se keserű!

(Az egyik cigány, Disa az ebédnél csak szalonnát fogyasztott. Valaki így szólt hozzá: – Túrót is, Disa! – A szalonna se keserű! – mondta a cigány és nem is vett a túróból.)

b) A helynevet tartalmazó frazémák között főként településcsúfolók találhatók: *Madarason, ha éjjélkor megvirradna, senkit sem találnának otthon. (A madarasi emberek nagyon lopósak voltak. Mindenki a másét lopta, és ezért a bajmokiak egy ilyen szólásmondással csúfolták őket.)* (Bajmok)

Egy másik frazémában úgyszintén a bajmokiaknak a szomszédos településeket gúnyoló attitűdje fogalmazódott meg: *Fordult egyet, mint jankaiak a nagykendővel. (Amikor valaki céltalanul elmegy valahová. Janka-pusztá valahol Bajmok környékén volt.)* (Bajmok)

Vándormotívum is felbukkan egy-egy helynév kapcsán: ilyen az alábbi kishegyesi és adai frazéma paralel elemeiben fellelhető szemantikai és pragmatikai jelentés összecsengése. Meseszerű elemek (pl. a szereplő gyalog indul útra, betér egy kocsmába, hármas úthoz ér) jelennek meg a kishegyesi frazémában: *Útba ejti, mint Kis Kanicsár Gunarast. (Az 1890-es években történt. Ekkor az emberek nagyobb távolságokat is gyalog tettek meg. Kis Kanicsár Topolyára indult gyalogszerrel, a hármas útnál betért a kocsmába leöblíteni az út porát. Berúgott. Utána nem Topolyának, hanem Gunarasnak indult. Csak ott vette észre magát, de később azt mondta, hogy nem véletlenül került oda, hiszen útba esett.)*

Az adai frazémának egy (lehetséges leírt) variánsa: *Útba esett, mint Dorának Padé (amikor Moholra ment).* Ez a szóláshasonlat nem lelhető fel a Penavinhagyaték korpuszában, de a mai Ada környéki nyelvhasználók körében általánosan ismert, története pedig a kishegyesihez hasonló, s egy – kerülőúttal célba érő – ismert adai lakoshoz fűződött. Ezt a frazémát ma is gyakran használják

⁸ Ennek a szólásnak egy variánsa Feketicsen is fellelhető: *Majd amire válik, mint a Bencsikné máléja.* A gyűjtő feljegyzése szerint olyan dologra mondják, aminek kétes a kimenetele (Vajda S. 1971, 137).

abban a szituációban, amikor valamilyen dolog könnyű, egyszerű intézése helyett valaki a bonyolult, áttételes megoldást választja.

Egy-egy településcsúfolóhoz egész történet is kapcsolódhat, ami esetenként a helyi nyelvjárás sajátosságainak az ismeretét is feltételezi. Ilyen az alábbi szólás a bajmoki gyűjtésből:

Nézzétek, sodorinti már!

(Betapasztották a madarasi templomtornyot. Tavaszra a pelyvából kicsirázott, majd kikelt a templomtornyon a búza. Összejött a falu, nem tudták, mit tegyenek. Elhatározták, felhúznak egy tehenet. Kikötik, és majd lelegeli. Felhúzták a szarvánál fogva. Szegény állat elkezdett fulladni, öltögette a nyelvét, mire a bíró felkiáltott:

– Nézzétek, sodorinti már!

Mármint, legeli már a búzát. Ennyire elmaradottak és buták voltak a madarasiak. Ezt a mondást, ha meghallják, még ma is dühbe gurulnak, és ha többen vannak, elverik az illetőt, aki ilyesmit mer róluk mondani.)

Már eddig is akadtak olyan frazém szerkezetek, ahol az adoma, anekdota után a szóláshasználatra utaló magyarázat következett. Ez a pragmatikai jelentést hordozó egység némely esetben külön hangsúlyt kap. Pl.: *Nincs vége, mint a Peszkók lakodalmanak. (Bajmokon laktak valamilyen Peszkó nevezetűek. Lakodalom volt náluk. Az egyik csoport vendég elment, a másik jött. Egy hétig tartott a lakodalom. Ha valami sokáig tart, akkor használják ezt a szólásmondást a bajmokiak.)* (Bajmok)

A frazémákhoz kapcsolódó történetek felépítését, illetve az egész szóláskontextust áttekintve azt látjuk, hogy a terjedelmesebb történetek esetében az adoma/anekdota után általában fellelhető az adatközlő kommentárja, az eseménnyel kapcsolatos vélemény átörökítése. Ez képezi e frazém szerkezetek esetében az utókontextust, ami szerves része a frazéma szövegkörnyezetének.

A magyarázatot, történetet tartalmazó szólástípusok mindegyikében megjelenik a szóláshasonlat. Mind a formai jegyek szempontjából, mind pedig a frazémák szemantikai megvalósulását illetően az tapasztalható, hogy egy egész történet ehhez a frazematípushoz tud hozzákapcsolódni. Forgács Tamás is a szóláshasonlatok típusánál tér ki arra a jelenségre, hogy egy-egy frazéma megtörtént eseményre utalhat:

A szóláshasonlatokban gyakran utalást találhatunk egy egykori, megtörtént eseményre, amelyet azonban gyakran már elmos az emlékezet, s a fordulat használói csak az állandósult forma alkalmazási körét ismerik. Az egyszeri eseményre való utalást sokszor magyarázatként fejezi ki a

szóláshasonlat. Ebben a csoportban viszonylag kevés a nemzetközileg ismert, annál nagyobb viszont a helyi, csak egy faluban, egy közösségben ismert szóláshasonlatok száma. Különböző szólásgyűjteményeink gyakran rövid magyarázatként feltüntetik a kifejezések mögött meghúzódó anekdotát is. Margalits többnyire az illető kifejezés után zárójelben közli ezeket, míg Dugonics inkább lábjegyzetként (Forgács 2007, 77).

Összegzés

A történetet hordozó frazémák mennyiségének a felmérése a vajdasági frazémakorpuszban még nem készült el, mindenesetre megállapítható, hogy ezek a teljes korpusznak csak kis hányadát képezik. Mivel formai, de főleg terjedelmi jellegük eltér a többi frazémától, a vajdasági szóláskorpuszba való beépítésük, adatolásuk és digitalizálásuk kapcsán megállapítható, hogy kizárólag a szóláscikk szerves részeként funkcionálnak. Egy lehetséges megoldásként a szóláshasonlatok egy típusaként is megjelenhetnének, ennek az adatolási módszernek az a hiányossága, hogy nemcsak szóláshasonlat formájában jelennek meg a korpuszban. Az mindenképpen megállapítható, hogy – akárcsak Erdélyi gyűjteményében – a történetek, a magyarázatok, az adomák és anekdoták a frazémák szerves részét képezik; ezeknek az elemeknek közvetlenül a szólástextus után kell következniük, nemcsak kommentárként, mellékes hozzáadott magyarázatként, mint például Margalits Ede 1877-ben megjelent *Bácskai közmondások és szólásmódok* című gyűjteményében, ahol lábjegyzetekbe kerültek az adott szóláshoz tartozó történetek, megjegyzések (vö. Rajslí 2015a, 92). Ezek az információk éppen annyira fontosak és a korpusz részét képezik, mint magának a frazémának a nyelvi képe (nyelvjárási elemek, lexikai változatok, vonzatvariánsok), vagy az adatgyűjtés egyéb vonatkozásai. Ezeket az adatokat a nyelvjárási, nyelvtörténeti elemzések mellett helytörténeti, illetve a helyi jellegű művelődéstörténeti kutatások alkalmával lehetne hasznosítani. Ha diakrón szempontból közelítjük meg ezt a szólástípust, akkor azt tapasztaljuk, hogy az idők folyamán az adott történet, adoma központi alakja, szereplője feledésbe merül, az esemény elhomályosul, maga a személy már nem él elevenen az illető közösség emlékezetében, de a szólás másodlagos jelentése, áthagyományozódott szemantikai értéke megmarad. Egy kis közösség számára mindenképpen fontos megőrizni ezeket a lokális sajátosságokat, amit a Penavin-hagyatékban maradt frazémakorpusz digitalizálásával elősegíthetünk. Ezáltal nemcsak megőrződik a hagyaték hatalmas kéziratok korpusza, hanem közkinccsé válva további feldolgozás, kutatás tárgya is lehet.

Irodalom

- Balázs Géza. 2009. Mi a helyzetmondát? In *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*, szerk. Geecsó Tamás és Sárdi Csilla. 9–14. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Forgács Tamás. 2007. *Bevezetés a frazeológiába: A szólás- és közmondáskutatás alapjai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- R. Molnár Emma. 1994. Idiómák adomákból. In *Bárczi Géza centenárium*, szerk. Békési Imre és H. Tóth Imre. 77–86. Szeged: MTA Szegedi Területi Bizottsága.
- Papp György. 2007. A vajdasági frazeológiai korpusz szerkezeti, adattári vonatkozásai. In *Délvidék/Vajdaság: Társadalomtudományi tanulmányok*, szerk. Papp Richárd. 70–112. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Rajslí Ilona. 2015a. Bácskai vonatkozások Margalits Ede korai frazémagyűjteményében. *Hungarológiai Közlemények* 46 (3): 88–99.
- Rajslí Ilona. 2015b. Pragmatikus helyzetmondatok a vajdasági frazémaállományban. In *Tudás és régió*. 110–116. Újvidék: Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács. <http://vmat.rs/vmat/wp-content/uploads/2015/04/tudas-es-regio-konferenciakotet-2015-web.compressed.pdf> (2016. szept. 20.)
- Vajda S. Zsuzsanna. 1971. Feketicsei szólások. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 3 (8): 133–141.

CORPUS OF HUNGARIAN PHRASEMES IN VOJVODINA AND THEIR EXPLANATORY STORIES

A significant part of phrasemes in the corpus of Penavin legacy has some kind of interpretative explanation, an anecdote, legend, local event or story closely connected to the phraseme. These stories shed light onto the by now obscured meaning or origin of idioms, and for this reason they have become an integral part of the phrasemes when the compiled material is presented. When we wish to integrate this corpus into the unified Vojvodina database, the task to be solved concerns the formal questions of presenting these stories and explanations of varied characters and lengths, as well as the methods to be used for their processing. The paper gives a typological, structural and dialectological examination of this group of phrasemes; it encompasses phrases with short interpretations, ones which also shed light onto when and how to be used, and further, phrasemes connected to anecdotes, as well as those that include personal or place names. The number of idiomatic similes is exceptionally great in the analysed corpus. The examined layer of phrasemes can also serve as significant resource for research into the cultural history of Vojvodina.

Keywords: corpus of phrasemes, story, anecdote, idiomatic similes, Vojvodina

IZREKE ZASNOVANE NA PRIČAMA U VOJVOĐANSKOM MAĐARSKOM KORPUSU FRAZEMA

Značajan deo izreka iz ostavštine Olge Penavin sadrži neku vrstu objašnjenja, anegdota ili legendu, lokalni događaj ili pak priču tesno povezanu za određenu frazeološku jedinicu. Ove priče rasvetljavaju značenje i etimologiju danas manje-više zamagljenih idioma, stoga one čine sastavni deo frazema prilikom njihove prezentacije. Ukoliko želimo da integrišemo ovaj korpus idioma u jedinstvenu vojvođansku bazu podataka, kao nerešeni problemi, javljaju se formalna pitanja vezana za priče i objašnjenja raznih vrsta i dužina, kao i moguće obrade ovih priča. Studija analizira datu grupu frazema iz tipološkog, strukturalnog i dijalektološkog aspekta; uključuje izreke sa kratkim objašnjenjem, tipove koji rasvetljavaju okolnosti korišćenja frazema, izreke za koje su vezane čitave anegdote, kratke pričice, kao i tipove koji sadrže lična imena i toponime. U analiziranom korpusu postoji veliki broj izreka sa poredbenom strukturom i značenjem. Ovaj sloj frazema može da posluži kao značajan izvor za zavičajna i kulturno-istorijska istraživanja.

Ključne reči: korpus frazema, priča, anegdota, izreke sa poredbenom strukturom, Vojvodina